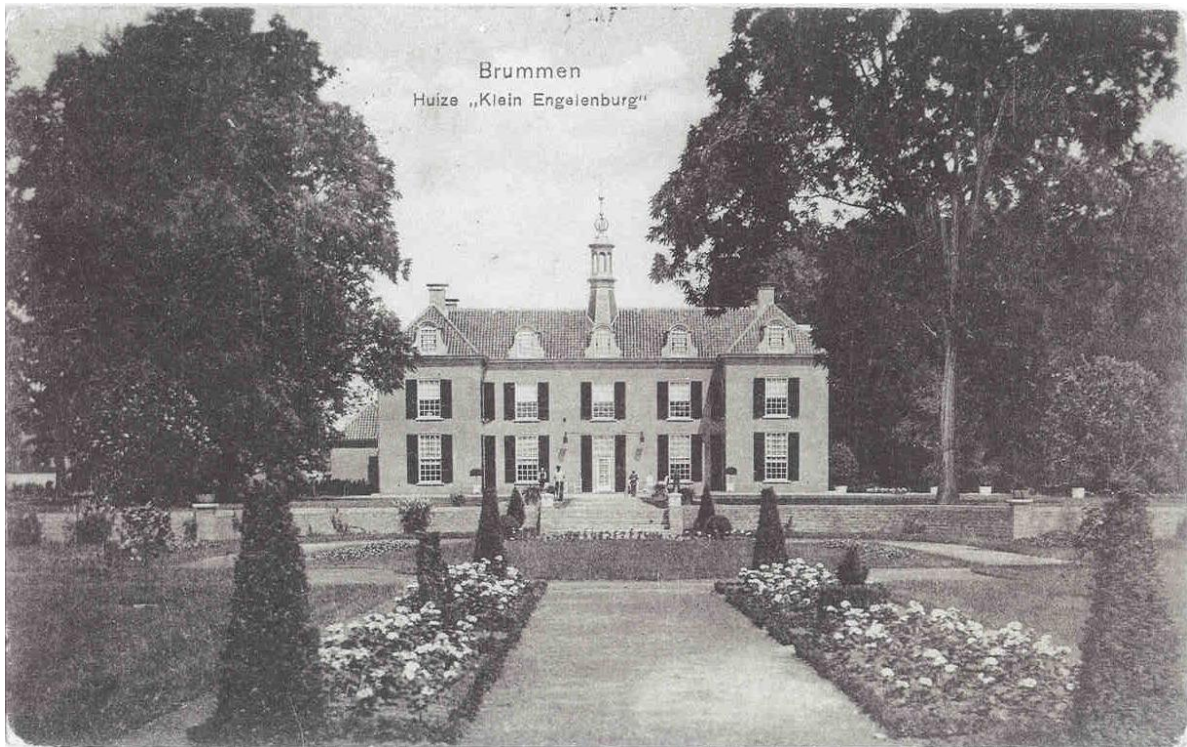

Tuinhistorische analyse en toekomstvisie

Klein Engelenburg

te Brummen

SB4

BLOK, OLDE MEIERINK EN PARTNERS

**BUREAU VOOR
HISTORISCHE TUINEN, PARKEN EN LANDSCHAPPEN**

Tuinhistorische analyse en toekomstvisie

Klein Engelenburg

te Brummen

Mei 2001

Opdrachtgever: Van Berlo Ontwikkeling BV

SB4

BLOK, OLDE MEIERINK EN PARTNERS

**BUREAU VOOR
HISTORISCHE TUINEN, PARKEN EN LANDSCHAPPEN**

SB4

Klein Engelenburg te Brummen

INHOUD:

INHOUD:

INLEIDING.	2
1. KORTE ORIËNTATIE.	3
2. HISTORISCH OVERZICHT.	4
2.1 De voorgeschiedenis.	4
2.2 De stichting van Klein Engelenburg.	4
2.3 Periode van consolidatie.	5
2.4 Vernieuwing van de buitenplaats.	9
2.5 Institutioneel gebruik en bebouwing.	15
3. TUIN- EN LANDSCHAPSARCHITECTONISCHE ASPECTEN.	18
3.1 Tuinarchitectonische stijlen.	18
3.2 Visueel-ruimtelijke opbouw.	19
3.3 Betrokken tuinarchitecten.	22
4. WAARDERING.	23
5. TOEKOMSTVISIE.	25
BIJLAGE.	28
Overzicht van eigenaren buitenplaats Klein Engelenburg.	29

INLEIDING.

Klein Engelenburg is een voormalige buitenplaats te Brummen, gesticht in 1835 en sinds 1960 in gebruik als kindertehuis en school. In 2000 werden het landhuis, de bijgebouwen en het bijbehorende park aangekocht door Van Berlo Ontwikkeling BV met de bedoeling Klein Engelenburg om te vormen in een complex van woningen en kantoren met allure en daarbij respect te tonen voor de aanwezige (tuin-) historische waarden.

Het voorliggende rapport, opgesteld in opdracht van de nieuwe eigenaar, kan als basis en referentiekader gebruikt worden voor een historisch verantwoorde reorganisatie en herinrichting van het terrein.

Na een korte oriëntatie volgt een beknopt historisch overzicht waarin behalve de eigendoms-geschiedenis vooral aandacht aan de ruimtelijke ontwikkeling wordt besteed. In het hoofdstuk tuin- en landschapsarchitectonische aspecten wordt ingegaan op de verschillende stijlconcepten die aan het huidige park ten grondslag liggen. Op basis hiervan is een tuinhistorische waardering opgesteld.

Tot slot volgt een visie - vanuit tuinhistorisch en tuinarchitectonisch oogpunt - op de toekomst van Klein Engelenburg.

SB4
Drs. B. Olde Meierink
Dipl.-Ing. B.E. Lang

Mei 2001

gehanteerde afkortingen:

Coll. NKS: Collectie Nederlandse Kastelenstichting, Wijk bij Duurstede.

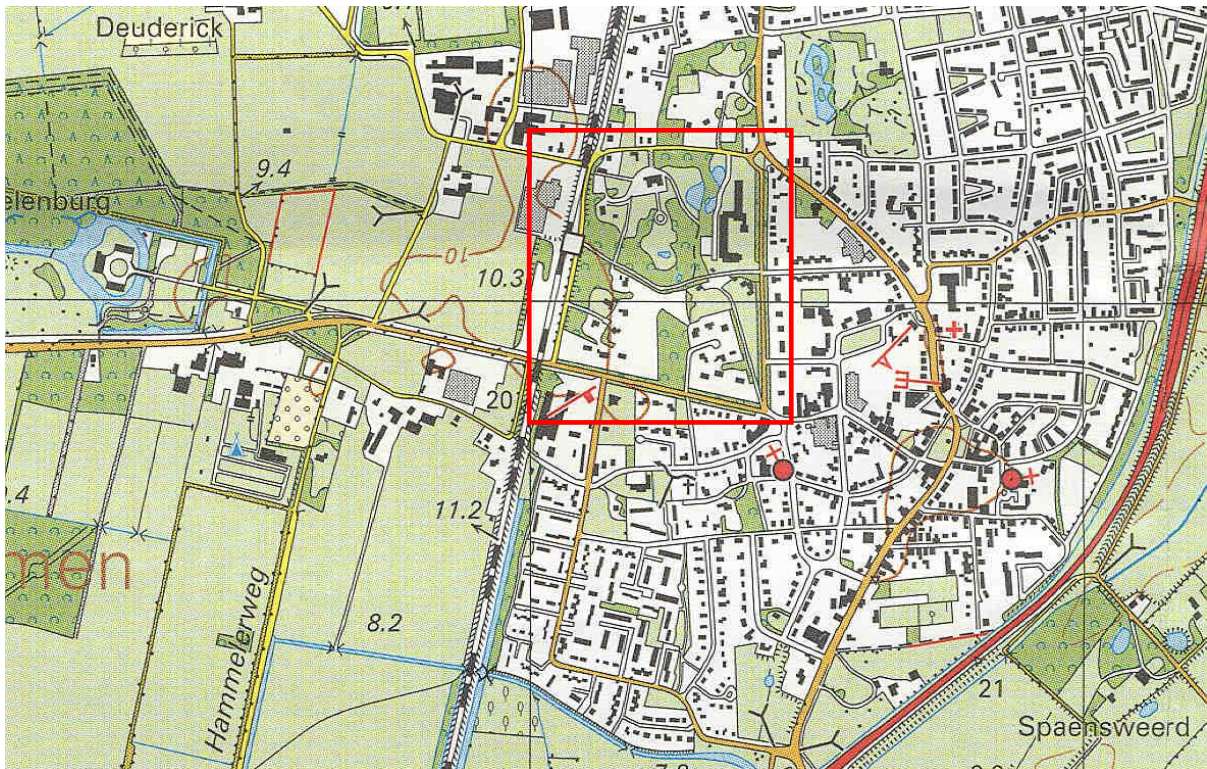
Coll. TUIN: Collectie TUIN, Bibliotheek Wageningen UR.

GAG: Gemeentearchief 's Gravenhage.

1. KORTE ORIËNTATIE.

De buitenplaats Klein Engelenburg, gelegen in het noordwesten van het Gelderse dorp Brummen, is in 1835 gesticht door Judith van Lennep, die rondom haar nieuwe huis een park in Landschapsstijl liet aanleggen. In 1910 kocht Marie Julie Bogaardt Klein Engelenburg, bouwde in plaats van het bestaande landhuis de huidige villa en liet het park herinrichten tot een indrukwekkende aanleg in Gemengde Stijl. Sinds 1960 wordt Klein Engelenburg gebruikt als kindertehuis en is de inrichting van het, door verkoop aanzienlijk verkleinde, park geleidelijk aangepast aan de huidige functie.

Het huidige terrein van Klein Engelenburg beslaat ruim 4,5 hectare en wordt in het noorden en westen begrensd door de Spoorweg en de Stationsweg met daarachter de spoorlijn Zutphen-Dieren. Ten zuiden van het terrein loopt een openbaar fietspad en in het westen grenst het park thans aan het terrein van het bejaardenhuis 'Tolzicht' aan de Burgemeester de Wijslaan. (Afb. 1 en 2)

Afb. 1 : Fragment van de Topografische kaart van Nederland, blad 33 G Dieren, uitg. 1999.

Afb. 2: Ligging van het terrein. (Herkomst: Andes VSP B.V., Travelmanager, Eindhoven 1998.)

2. HISTORISCH OVERZICHT.

2.1 De voorgeschiedenis.

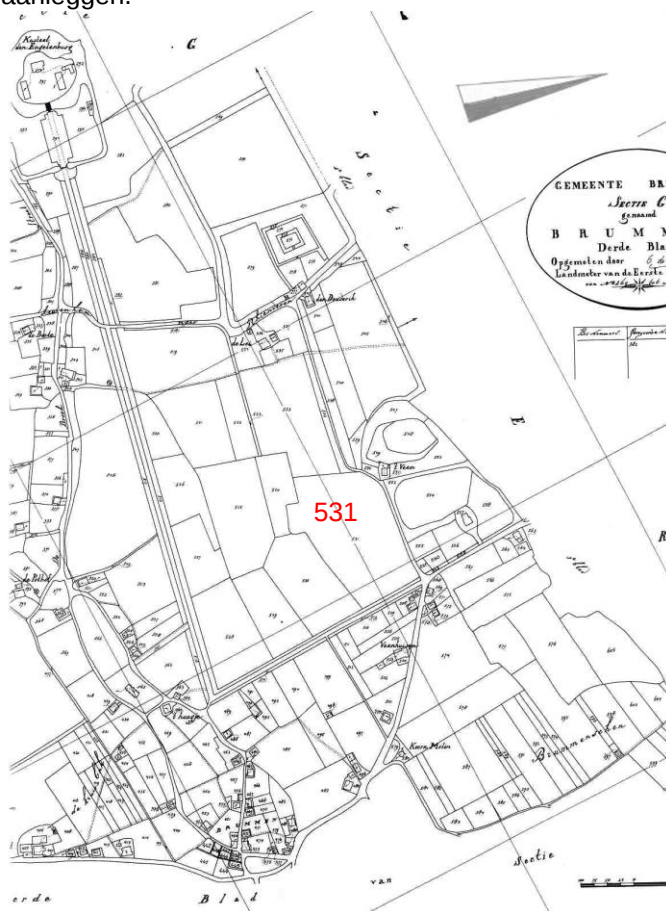
De geschiedenis van Klein Engelenburg is sterk verweven met de geschiedenis van kasteel Engelenburg, dat sinds de negentiende eeuw ter onderscheiding van Klein Engelenburg de naam Groot-Engelenburg draagt. Kasteel Engelenburg, waarvan de geschiedenis tenminste teruggaat tot in de zestiende eeuw, is gelegen aan de westzijde van het dorp Brummen. Op 25 Juni 1828 werd een deel van het landgoed Engelenburg (195 hectare groot) geveild. Het landgoed inclusief het kasteel werd voor het bedrag van f 88.300,- aangekocht door Judith van Lennep, sinds 1805 weduwe van Nicolaas van Walree. Zij heeft Kasteel Engelenburg zijn tegenwoordige neo-classicistische uiterlijk gegeven en het park in Landschapsstijl laten aanleggen.

De aankoop door Judith van Lannep zal samengehangen hebben met het feit dat ze mogelijk in de nabijheid wilde wonen van haar zuster Christina, die gehuwd was met Alexander Diederik van Spaen. Dit echtpaar had het nabijgelegen Huis Voorstonden enkele jaren eerder laten verbouwen en het park laten inrichten in Landschapsstijl.¹

2.2 De stichting van Klein Engelenburg.

Op 21 augustus 1835 heeft Judith van Lennep de eerste steen gelegd voor een nieuw landhuis Klein Engelenburg, de voorganger van het huidige landhuis Klein Engelenburg. De terreinkeuze voor de nieuwe buitenplaats was blijkbaar wel overwogen. Judith bezat namelijk in 1832 het gehele gebied tussen de Engelenburgerlaan, de huidige Burge-meester de Wijslaan en de huidige Spoorstraat met uitzondering van een perceel (G. nr. 531) van bijna vier hectare aan de noordzijde dat zij later door ruil verkreeg van Paulus David du Bois. Dit perceel was in gebruik als weiland, terwijl de rest werd gebruikt als bouwland.

(afb. 3)

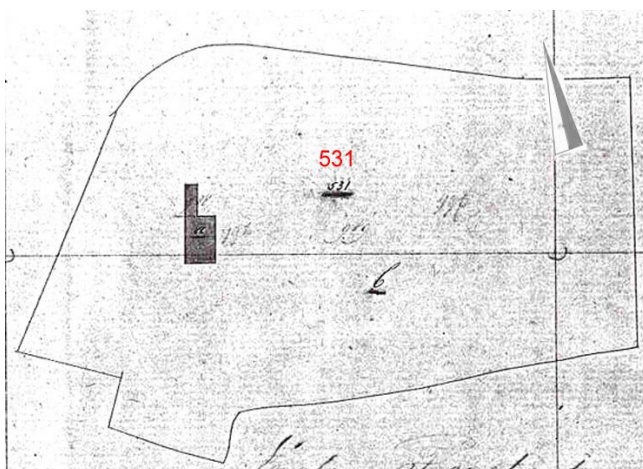
Afb. 3: Kadastraal Minuutplan, 1832. (Herkomst: Kadastrale Atlas van Gelderland, Gemeente Brummen)

¹ H.N. van Til, *Beknopte geschiedkundige en plaatselijke beschrijving van de stad Zutphen en hare bevalige omstreken*, Zutphen 1832, noemt het een geheel vernieuwd landhuis Engelenburg. Getuige de kadastrale minuut van 1832 was ook het park van Engelenburg recentelijk veranderd in landschapsstijl. Zie voor de geschiedenis van Engelenburg: H.M. Werner, *Geldersche Kasteelen*, deel II, Zutphen 1908, p. 249-278 en J. Harenberg, *Kastelen rond Zutphen II*, Zutphen 1988, p. 71-80.

Op het westelijke deel van het perceel weiland werd in 1835 het landhuis gebouwd. (afb. 4). Vermoedelijk was het front van het huis naar het zuiden gericht. Op de noordwestzijde bezat het huis een smalle dienstvleugel. Uit de kadastrale hulpkaart van 1847 (afb. 6) is op te maken dat tegen de zuidgevel een veranda was geplaatst van waaraf men een prachtig uitzicht had op het zuidelijke deel van de Brummerenk.

A.J. van der Aa vermeldt in 1843 dat de weduwe Van Walree-Van Lennep eigenaresse en bewoonster was van (Groot-) Engelenburg en dat haar zoon, David van Walree, eigenaar en bewoner was van Klein Engelenburg.² Dit laatste is maar gedeeltelijk juist. Volgens het kadaster was Klein Engelenburg ook eigendom van de weduwe Van Walree-Van Lennep.

De buitenplaats Klein Engelenburg was toen ca. 3.8 hectare groot.³ Een globaal beeld van de nieuwe aanleg geeft de oudste Topographische Militaire Kaart, opgenomen in 1844/45. (afb. 5) De manier van tekenen suggereert dat het terrein als park in Landschapsstijl was ingericht.

Afb. 4: Kadastrale hulpkaart, dienstjaar 1840. (Herkomst: Kadaster Arnhem)

Afb. 5: Fragment van de Topografische Militaire Kaart uit 1844/45. (Herkomst: Wolters-Noordhof bv (uitg.), *Grote Historische Atlas van Nederland 1:50000*, Groningen 1990)

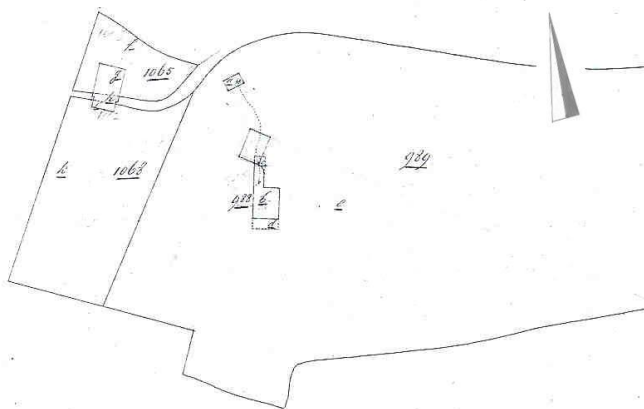
² A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*, deel 4 (E-G), Gorinchem 1843, p. 180.

³ Kadaster Arnhem, *Legger van Eigenaaren*, Gemeente Brummen Sectie G artikel 585.

2.3 Periode van consolidatie.

De weduwe Van Walree-Van Lennep overleed op 5 oktober 1843, waarna het landgoed Groot-Engelenburg werd verkocht aan Adriaan Theodoor Louis Metelerkamp (1819-1896), op dat moment rentenier te Driebergen. Buiten de verkoop bleef ruim 67 hectare, waaronder het hiervoor genoemde perceel G 531 (met het huis Klein Engelenburg) dat in bezit kwam van David van Walree, toen aangeduid als rentenier te Brummen.

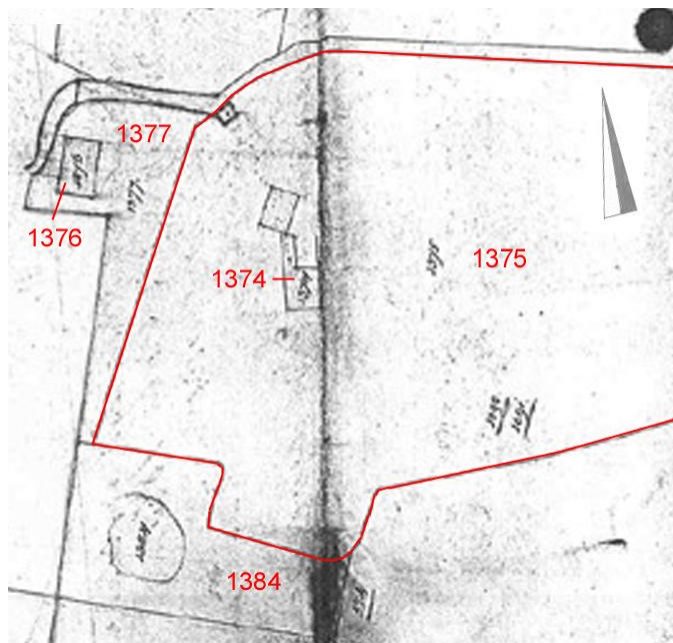
David heeft de buitenplaats naar het westen uitgebreid met een deel van de Brummerenk. Aan de overzijde van de oorspronkelijke bochtige Spoorstraat werd een nieuwe boerderij gebouwd, die een functionele relatie met de buitenplaats moet hebben gehad. Tegelijkertijd werd het landhuis Klein Engelenburg vergroot door de toevoeging van een zijvleugel aan de noordzijde, waarvan het front schuin ten opzichte van het hoofdvolume werd geplaatst (afb. 6). Ten noorden hiervan verrees nog een bijgebouw, waarvan de functie niet bekend is. Of tegelijkertijd met de nieuwbouw ook het park veranderd werd, blijkt niet uit de beschikbare stukken.

Afb. 6: Kadastrale hulpkaart, dienstjaar 1847.
(Herkomst: Kadaster Arnhem)

Toen David Van Walree in 1855 overleed liet hij de buitenplaats Klein Engelenburg na aan zijn weduwe Sophia Christina Camp, die er bleef wonen. Zij kocht er ca. vijf hectare bij, zodat het totale bezit toentertijd bijna 74 hectare omvatte.

In 1864 werd de grond hermeten, mogelijk wegens een herindeling van het terrein. (afb. 7) Het hoofdhuis G 1374 stond nu op een erf van 4,84 are; het park - in de kadastrale boekhouding aangeduid als het "terrein van vermaak" (kadastraal perceel G1375) - was circa 3.8 hectare groot; het bijgebouw (de latere orangerie) G 1376 stond op een erf van ruim 3.4 are. In de daaropvolgende jaren werden kleine stukjes aangekocht en verkocht, voornamelijk in andere secties van de kadastrale gemeente Brummen. De totale oppervlakte van het bezit van de weduwe Van Walree-Camp varieerde toen rond de 75 tot 76 hectare.

Afb. 7: Kadastrale hulpkaart, dienstjaar 1864.
(Herkomst: Kadaster Arnhem)

Een perceel bouwland in sectie G, nr. 1377 (groot ruim 0.35 hectare), werd in het dienstjaar 1871 met een aankoop vergroot tot bijna 0.46 hectare en omgezet in moestuin. Tussen de dienstjaren 1872 en 1876 werd het landhuis opnieuw verbouwd en in 1876 werd het voor het forse bedrag van f 900,- aangeslagen. Het kleine huis ging in de belasting omhoog van f 36,- naar f 140,- hetgeen op een verbouwing wijst. In de jaren 1876-1878 werden veel terreinen verkocht aan derden, ook in sectie G.⁴

Bij een boedelscheiding in 1877 werd Klein Engelenburg eigendom van Sophia Christina's dochter

⁴ Dit was vooral weiland, bouwland, hakhout en heide. In sectie E werd een huis van f 450 bijgekocht.

Agnetha Suzanna van Walree, gehuwd met R.W.J.E. van der Wall Bake, wonende te Amsterdam.⁵ Nu werd het grootste deel van het grootgrondbezit afgestoten. Slechts de eigenlijke buitenplaats bleef in bezit. Van de totale oppervlakte van ruim 6 hectare was bijna een derde (de percelen G 1071 en G 1384) nog steeds bouwland.

De buitenplaats zelf omvatte op dat moment:

G 1374 landhuis en erf (4.84 are; huurwaarde f 900,-).

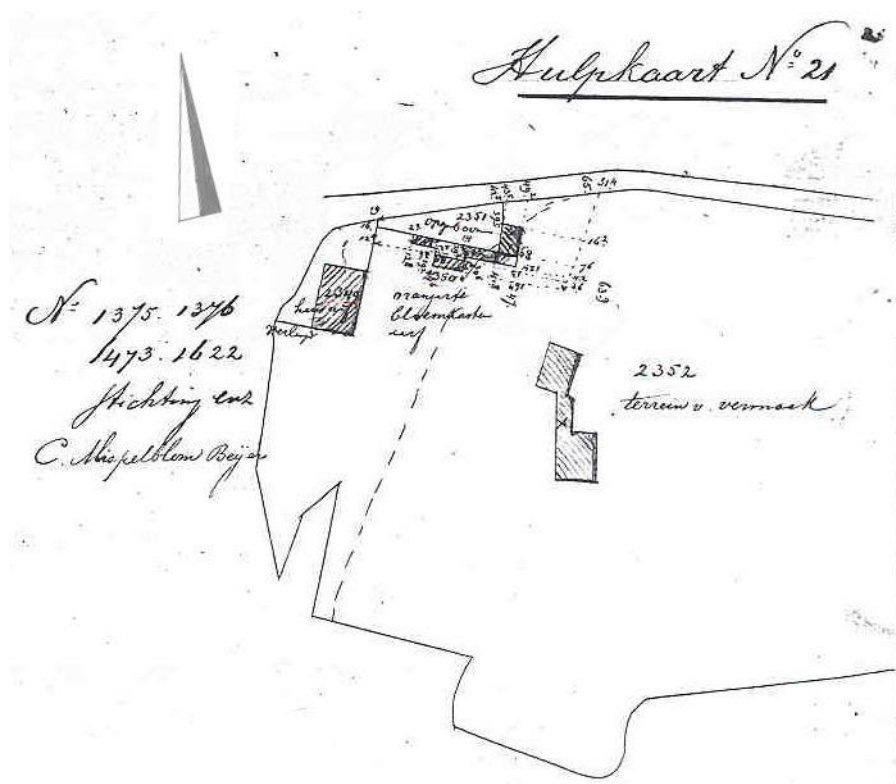
G 1375 park (ca. 3.78 ha).

G 1376 bijgebouw en erf (3.44 are; huurwaarde f 140,-).

G 1622 moestuin (ca. 0.45 ha).

In 1883 werd de buitenplaats verkocht aan de Zutphense wijnkoper Conrad Mispelblom Beyer. Aan de percelen bouwland en het hoofdhuis veranderde niets, maar ten noorden van landhuis en boerderij werd het terrein ingericht als moestuin en werden een oranjerie en bloemkassen gebouwd.⁶

De kadastrale hulpkaart n. 21 uit 1887 (afb. 8) laat de bebouwing goed zien.

Afb. 8: Kadastrale hulpkaart, dienstjaar 1887. (Herkomst: Kadaster Arnhem)

Een globaal overzicht van de buitenplaats geeft de oudste Chromotopgrafische kaart van 1886. (afb. 9) Het landhuis was naar het oosten gericht en werd ontsloten vanaf de huidige Burgemeester de Wijslaan via een gebogen oprijlaan. De laan markeerde tegelijkertijd min of meer de grens tussen de parkaanleg rondom het huis en het ten zuiden daarvan gelegen bouwland. Over de inrichting van het park valt uit de kaart weinig af te leiden. Men ziet dat ten oosten van het huis een omzoomd weiland lag met daarin een langgerekte, beekachtige vijver. Deze werd naderhand vergroot tot de huidige vijver met slingerende oevers.

⁵ Kadaster Arnhem, Kadastrale Legger van Eigenaaren, Gemeente Brummen, Sectie G.

⁶ Van enkele percelen werd de functie gewijzigd:

G 2350 ca. 2 are oranjerie, bloemkassen, erf f 50.

G 2351 ruim 4 are opgaande boomen' [doorgehaald en vervangen door : tuin].

G 2352 ca. 4,2 ha weiland: terrein van vermaak, tuin.

Na het overlijden van Conrad Mispelblom Beyer volgde in 1897 een boedelscheiding waarbij de beide zusters Henrietta Jacoba Mispelblom Beyer en Dorothea Maria Leembruggen-Mispelblom Beyer de buitenplaats Klein Engelenburg in gemeenschappelijk eigendom ontvingen. De beide zusters, die op de buitenplaats gingen wonen, hebben het landhuis in 1898 laten verbouwen. In de moestuin langs de Spoorstraat (perceel G 2351) werd in hetzelfde jaar een dienstwoning gebouwd. Dit huis bleef als apart kadastraal perceel bestaan, evenals de percelen bouwland. De percelen G 1374 en G 2352 werden gecombineerd tot G 2689 'huis en terrein van vermaak' met een oppervlakte van ca. 4,2 hectare.

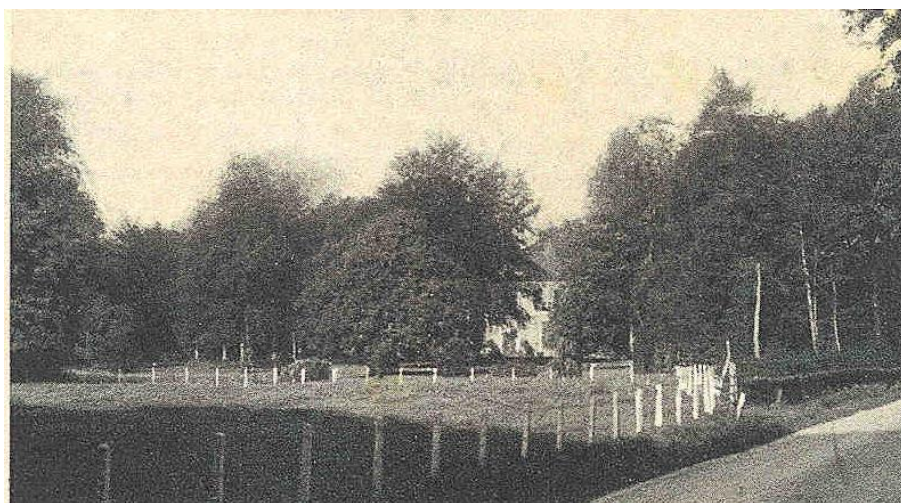
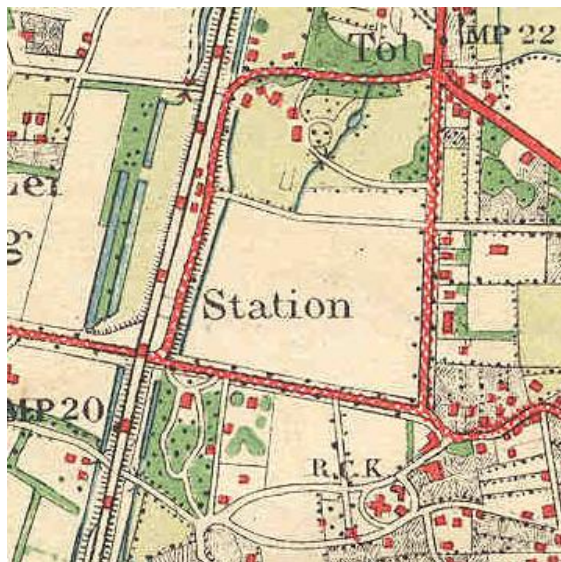
Op een ansicht is de buitenplaats vastgelegd in de toestand van vóór 1905. (afb. 11) We zien met bosranden omzoomde weilanden met op de achtergrond een witgepleisterd huis. Dichtbij het huis zijn solitaire parkbomen en enkele sierheesters te bekennen. Het beeld komt overeen met de Chromotopografische kaart van 1907.⁷ (afb. 10)

In 1907 werd de buitenplaats verkocht aan Agatha Johanna van Naamen van Eemnes, gehuwd met Jonkheer Schelto van Citters, die een tijdlang Commissaris van de Koningin in Gelderland was. In 1909 heeft men, ten behoeve van een nieuw automobiel, een garagevleugel aan de noordzijde van het landhuis laten bouwen.

Afb. 10: Fragment van de Topografische Kaart, blad 452 Brummen, vekend in 1865, herzien in 1907.

Afb. 9: Fragment van de Chromotopografische Kaart, blad 452 Brummen, uitg. 1886.

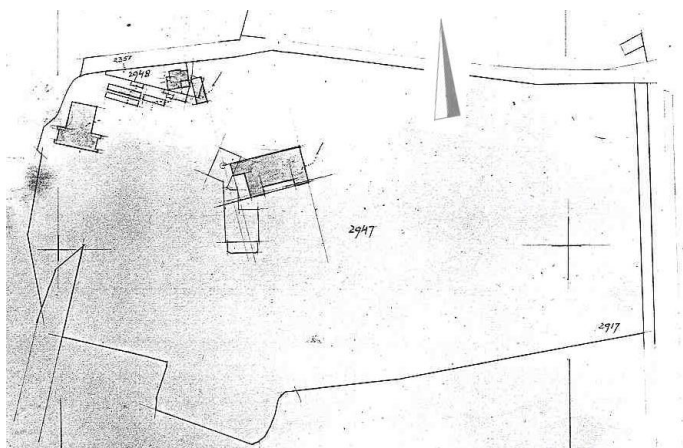
Afb. 11:
Het in 1835 gebouwde landhuis Klein Engelenburg, prentbriefkaart, voor 1905. (Herkomst: Coll. NKS)

⁷ Topografische Dienst Emmen, schaal: 25.000 Blad 452 Brummen, verkend 1865, herzien in 1907.

2.4 Vernieuwing van de buitenplaats.

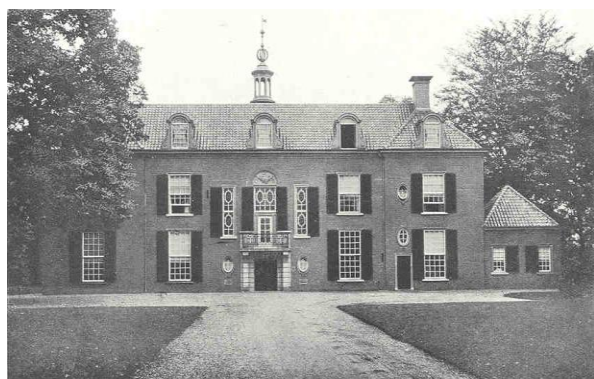
In 1910 verkocht het echtpaar de buitenplaats Klein Engelenburg aan Marie Julie Bogaardt (1874-1956). Zij was geboren in Den Haag en had haar jeugd doorgebracht op Groot Engelenburg, dat haar vader in 1877 had gekocht om er met zijn gezin te gaan wonen. Haar vader was hier in 1902 overleden, haar moeder in 1910.

In 1895 was Marie Julie gehuwd met Ir. Constant Jan van Marle (1864-1945). Het echtpaar betrok na hun huwelijk de villa Bellagio eveneens in Brummen waar ze tot hun verhuizing naar Klein Engelenburg zouden blijven wonen. De reden dat dit echtpaar koos voor Klein Engelenburg en niet voor Groot Engelenburg, dat na het overlijden van Marie Julie's moeder in 1910 beschikbaar was gekomen, is niet bekend. Groot Engelenburg werd verkocht aan de oud-bewoners van Klein Engelenburg, het echtpaar Citters-Van Naamen van Eemnes.⁸ In wezen werden Groot en Klein Engelenburg door de eigenaren 'geruild'.

Afb. 12: Fragment van de kadastrale hulpkaart nr. 383, Gemeente Brummen, sectie G, dienstjaar 1914. (Herkomst: Kadaster Arnhem)

Het echtpaar Van Marle-Bogaardt was blijkbaar niet tevreden met het negentiende eeuwse witgepleisterde landhuis op Klein Engelenburg en gaf de Haagse architecten A.R. Freem en G.C. Breemer opdracht voor de bouw van een nieuw monumentaal landhuis in de zogenoemde 'Um 1800'-stijl. (afb. 13, 14) Het nieuwe huis werd met het front naar het zuiden gewend en met de ingangszijde naar de Spoorstraat. Aan de westzijde verrees de huidige, nu verbouwde, orangerie op de plaats van het voorhuis van de in 1846 gebouwde boerderij. Bovendien verrees de huidige tuinmanswoning (Spoorstraat 3) alsmede een groot aantal kassen⁹ (afb. 12)

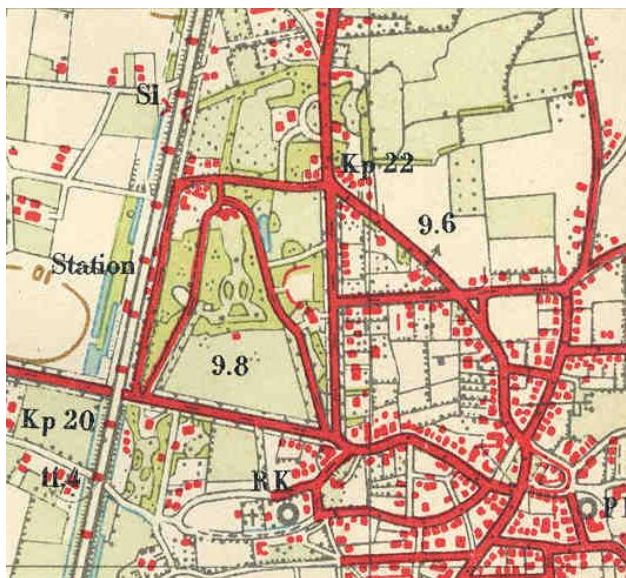
Afb. 13 en 14: Voorgevel en tuingevel van het landhuis, voor 1922. (Herkomst K. Sluyterman en A.J. van der Steur, *Het Moderne Landhuis in Nederland*, 's Gravenhage 1922, pag. 64 en 63)

⁸ Kadaster Arnhem, Kadastrale Legger, Gemeente Brummen, G nr. 3279.

⁹ Kadaster Arnhem, Brummen, Veldwerk nr.137.

In het kader van de nieuwbouw van het landhuis werd ook het park van Klein Engelenburg grondig heringericht. De topografische kaart uit 1929 geeft een indruk van de nieuwe situatie. (afb. 15) De parkaanleg werd naar het zuiden uitgebreid tot aan de Engelenburgerlaan. Het nieuwe huis werd vanuit drie zijden ontsloten: via een zeer korte, rechte oprit vanaf de Spoorstraat in het noorden en via twee lange, slingerende opritten vanuit de Engelenburgerlaan. Deze laatste twee opritten liepen schuin langs een ruim weiland en vervolgens door het beboste terreingedeelte heen naar de noordzijde van het huis. Langs de oostelijke oprit, die tevens de kortste verbinding naar de dorpskern van Brummen was, werd in 1912 een koetshuis met stal en koetsierwoning gebouwd (Burgemeester de Wijslaan 1). (afb. 16) Aan de noordzijde van dit gebouw lag een moestuin die met een halfgebogen tuinmuur van de rest van de buitenplaats was gescheiden. (afb. 15) Door deze kunstgreep werd Klein Engelenburg nadrukkelijk op het dorp Brummen georiënteerd en aan de oprijlaan van Groot Engelenburg gerelateerd - terwijl voorheen de relatie met de omgeving minder krachtig was vorm gegeven.

Voor en achter het landhuis ontstond een symmetrische tuinaanleg in de Architectonische Tuinstijl, die ingevoegd werd in een landschappelijke aanleg. Zowel het voorterrein als het achterterrein werden georganiseerd in het verlengde van de hoofdas van symmetrie van het huis. Op de noord- of ingangszijde was de tuinaanleg in eerste instantie uiterst eenvoudig. (afb. 12) Aan weerszijden van de rechte oprit vanuit de Spoorstraat, die eindigde op een vermoedelijk rechthoekig voorplein, lagen gazons zonder verdere versiering. Een foto uit 1933 laat zien dat het voorplein later wel van extra decoratie werd voorzien. Men plaatste 's zomers aan weerszijden van de oprit twee prachtige kuipplanten (vermoedelijk laurier). (afb. 17) Achter het huis werd langs de hoofdas, die gericht was op de negentiende eeuwse R.K. St. Andreaskerk van Brummen¹⁰, een relatief smalle, architectonische aanleg gerealiseerd. Aansluitend op de tuingevel van het huis ontstond een terras (met enige zekerheid het

thans nog aanwezige terras van Rode Weserzandsteen) met daarvoor eenvoudige gazons sierlijk doorsneden door paden. Vanaf de centrale openslaande tuindeuren liep een breed, recht pad de tuin in. (afb. 14) Aan weerszijden daarvan lagen stroken sierperken. Via een brede, gemetselde trap bereikte men een lager gelegen niveau van de tuin. Dit tweede tuinniveau was symmetrisch ingericht met gazons en uitbundige sierperken met bloemen, in vorm gesnoeide heesters en hoogstamrozen langs de paden. Een cirkelvormig waterbassin vormde een bijzondere attractie. (afb. 18, 19) Beide tuinniveaus waren gedecoreerd met talrijke tuinbeelden en kuipplanten, waardoor een sterk contrast ontstond met het eenvoudige voorterrein. Op dit moment is over de details van de aanleg ten zuiden van het bassin niets bekend. Een luchtfoto uit 1945 doet vermoeden, dat de architectonische aanleg ten zuiden van daarvan nog enkele tientallen meters werd voortgezet en eindigde in een halve cirkelvormige structuur (mogelijk een muur) met daarachter een lastig te duiden, kleinschalige aanleg met losse lijnvoering. (afb. 20) Ten zuiden van deze aanleg is op de luchtfoto een structuur te herkennen die overeen lijkt te komen met de opvallende vorm van de huidige perceelsgrens. (afb. 45) Daarom wordt vermoed dat het ging om een vast element zoals een muur.

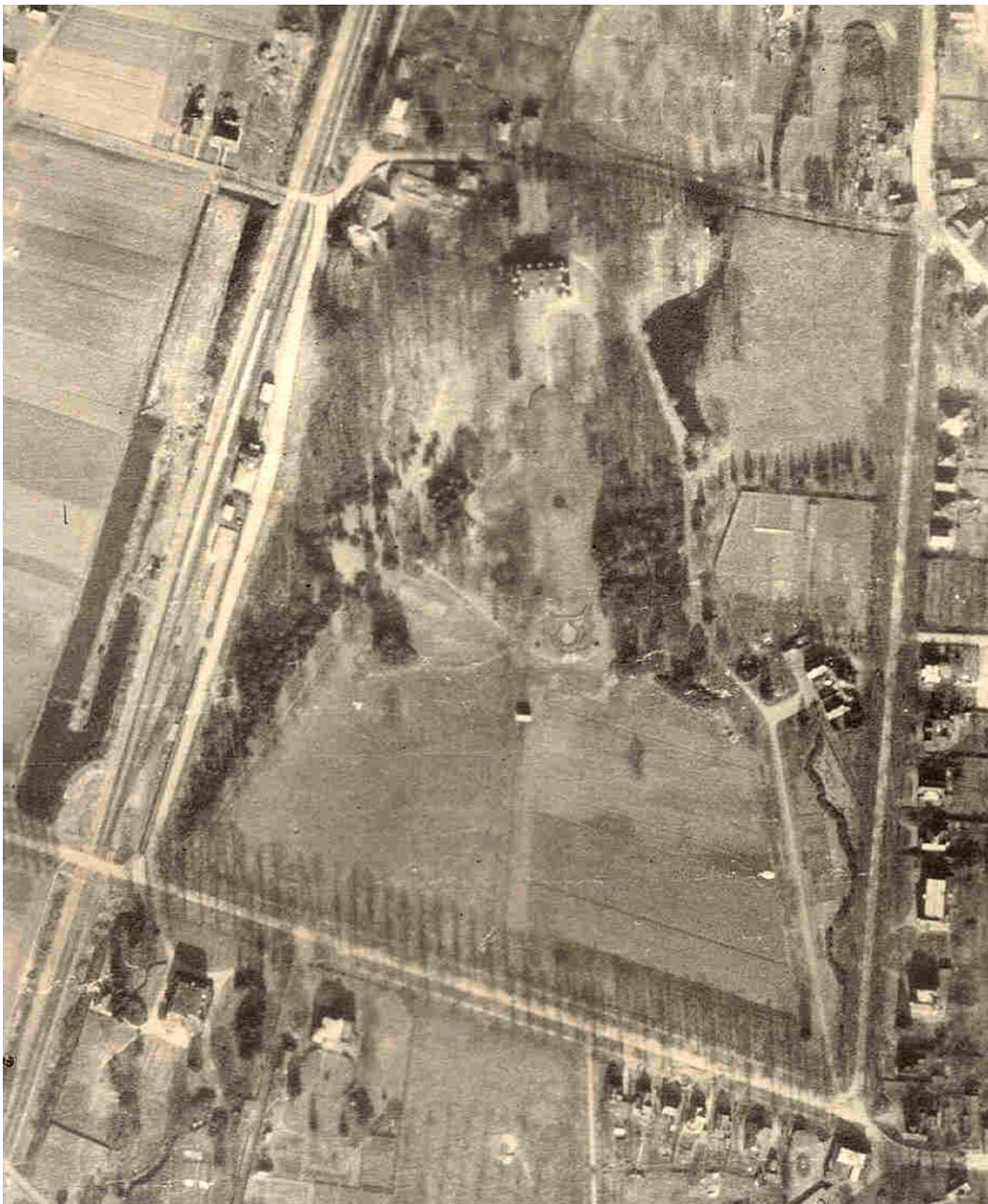

Afb. 18: Architectonische tuinaanleg ten zuiden van het huis, ca. 1915? (Herkomst: Coll. NKS)

Afb. 19: Bassin in de hoofdas van de architectonische aanleg, ca. 1930? (Herkomst: Coll. NKS)

De architectonische aanleg werd omkaderd door boom- en heesterpartijen in de trant van de Landschapsstijl. Blijkens de foto's uit de aanlegperiode van de architectonische parkdelen is hiervoor gebruik gemaakt van bestaande oude bomen. Een aantal thans nog aanwezige monumentale bomen in de directe omgeving van het huis maakt de indruk uit de eerste aanleg te stammen. De topografische kaart uit 1929 en de luchtfoto uit 1945 laten aan de noordoostzijde van de oostelijke lange oprit een ruime waterpartij zien. (afb. 15 en 20) Dit is de vergraven beekachtige vijver uit de eerdere aanleg. Over de details van de landschappelijke terreingedeeltes is bij gebrek aan historisch documentatiemateriaal vooralsnog weinig bekend. Wel duidt de thans nog aanwezige situatie op een zorgvuldige detaillering. Zo wordt bijvoorbeeld een - zonder twijfel gedeeltelijk authentiek - microreliëf met dieper gelegen padtracés en flauwe glooiingen aangetroffen. In het westelijke terreingedeelte zijn verschillende coniferen aanwezig, een plantensoort, die aan het begin van de twintigste eeuw zeer populair was en ook door particulieren in kleine, pinetumachtige collecties bij elkaar gebracht werd. De prielen dichtbij de grote slingervijver kunnen zonder verder onderzoek niet gedateerd worden, maar passen goed in een gedetailleerd, landschappelijk parkgedeelte.

Afb. 20: Luchtfoto, 15 maart 1945. (Herkomst: Coll. TUIN; RAF 162-VI-26)

De ontwerper van nieuwe aanleg is onbekend, hoewel zowel van de tuinarchitect L.A. Springer¹¹ als van de tuinarchitect Th. J. Dinn¹² ontwerpen voor Klein Engelenburg bewaard zijn. Het ontwerp van Springer uit 1916 (afb. 21)¹³, getiteld 'Plan van uitbreiding van Klein-Engelenburg te Brummen', kan alleen op het terrein van Klein Engelenburg worden gelokaliseerd als ervan uit wordt gegaan dat de noordpijl op de ontwerp-tekening abusievelijk naar het oosten wijst. In dat geval zou het gaan om het terreingedeelte op de hoek van de Stationstraat en de Engelenburgerlaan. Aangezien op

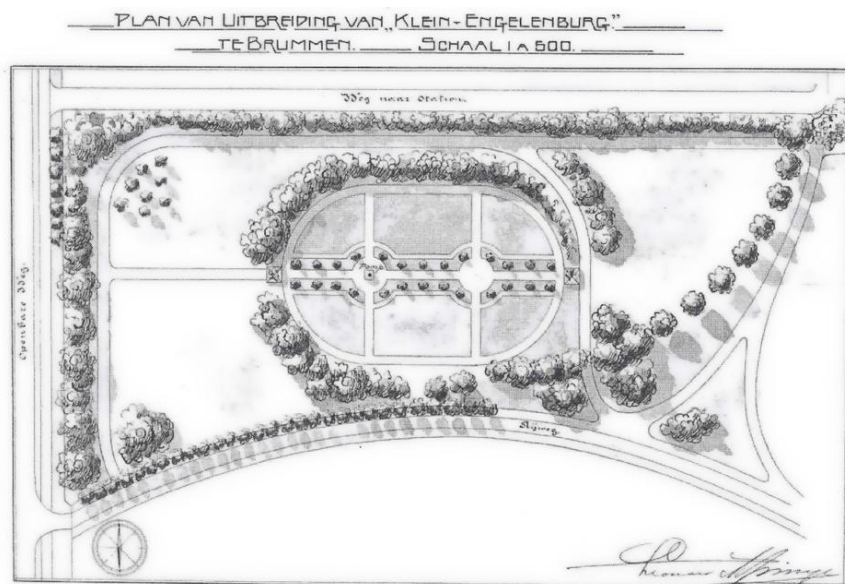
¹¹Zie ook H.W.M. van der Wijck, *Atlas van Nederlandse buitenplaatsen*, Veluwe, Individuele kaarten [nr.34].

¹² Zie E. Blok, *Nederlandse Tuinarchitectuur; Tuinen van Th. J. Dinn, C. Brandes, H. Roeters van Lennep, R.T. Boon, Cath. Polak Daniels*, Bussum/Amsterdam 1997, 34, 37. Het ontwerp is aanwezig in het archief Roeters van Lennep in het Gemeentearchief 's-Gravenhage.

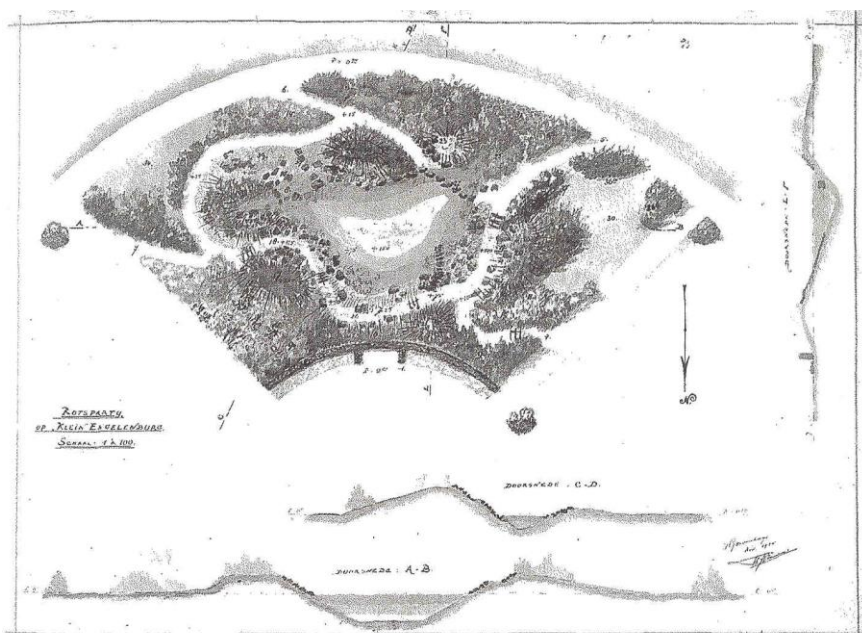
¹³ *Voor nu en later. Zicht op de gemeente Brummen en haar geschiedenis*, Brummen 1982, p. 32 .

die plek noch op de luchtfoto uit 1945 noch op latere luchtfoto's iets van een aanleg zoals die door Springer getekend is te bekennen valt moet ervan uit worden gegaan dat het ontwerp nooit is uitgevoerd.

Dinn ontwierp in 1925 een 'rotspartij' die gesitueerd kan worden aan het zuidelijke uiteinde van de architectonische tuin. (afb. 22) De rotspartij sloot volgens de ontwerp-tekening aan op een lage, halve cirkelvormige muur. Tussen deze muur en een daaraan parallel lopend pad tekende Dinn kleinschalige terreinglooiingen met daarin een slingerend padenpatroon.¹⁴ Een vijver met losse belijningen vormt het centrum van het ontwerp.

Afb. 21: 'Plan van uitbreiding ...', ontwerp-tekening van L.A. Springer, ongedateerd [1916]. (Herkomst: Springer Collectie, Bibliotheek Wageningen UR)

Afb. 22: 'Rotspartij op Klein-Engelenburg', ontwerp-tekening van Th.J. Dinn, 1925 (Herkomst: GAG)

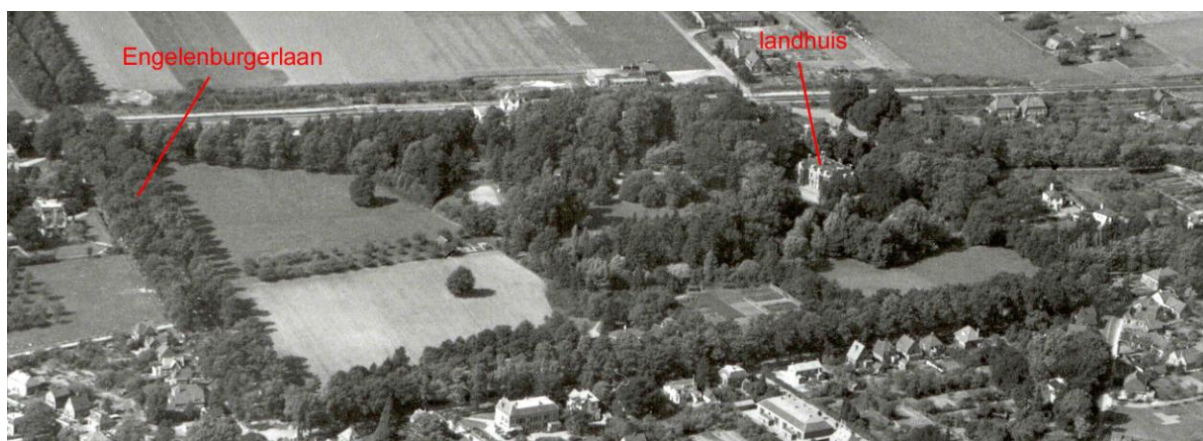
¹⁴ De eerder besproken structuur ten zuiden van de halve cirkelvormige muur (herkenbaar op de luchtfoto uit 1945 en vastgelegd in de opvallende vorm van het perceel) is op Dinn's tekening niet te zien.

Of de rotspartij daadwerkelijk is uitgevoerd volgens het ontwerp van Dinn is vooralsnog niet duidelijk, aangezien op de luchtfoto uit 1945 op de plek in kwestie een structuur te zien is die weinig lijkt op de ontwerptekening. Ter plaatse is thans wel een vijver terug te vinden, waarvan echter de vorm niet (meer?) overeenkomt met het ontwerp. (afb. 23)

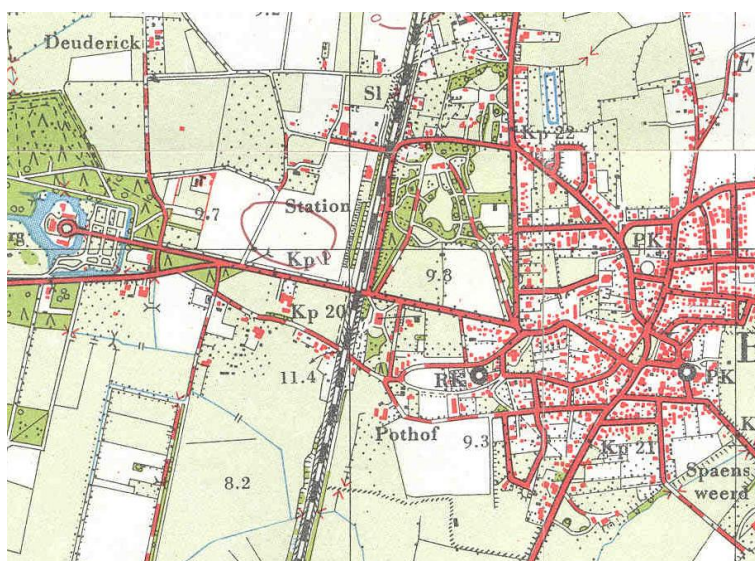

Afb. 23: Vijver aan het uiteinde van de architectonische tuin. (Foto: SB4, 2001)

In de Tweede Wereldoorlog werd Klein Engelenburg gevorderd door de Duitse bezetter. In 1945 was de architectonische tuinaanleg reeds verwaarloosd. (afb. 20) Een luchtfoto uit 1953 en de topografische kaart uit 1954 laten zien dat het grote zuidelijke weiland langs de Engelenburgerlaan door een jonge laan, net naast de oorspronkelijke hoofdas van de architectonische aanleg, in tweeën werd gesplitst. (afb. 24 en 25)

Afb. 24: Luchtfoto uit 1953. (Herkomst: KLM Aerocarto, fotonr. 29974 – 1953)

Afb. 25: Fragment van de Topografische Kaart van Nederland, blad 33 G Dieren, 1954.

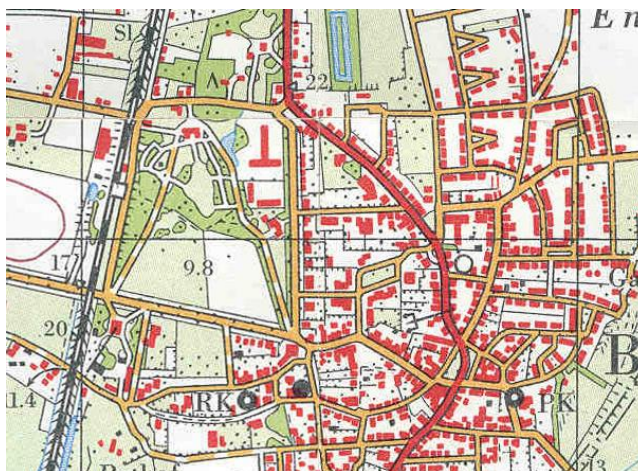
2.5 Institutioneel gebruik en bebouwing.

Marie Julie Van Marle - Bogaardt overleed, elf jaren na haar echtgenoot, in 1956. Erfgenamen waren hun kinderen. In 1960 hebben zij Klein Engelenburg verkocht aan de Vereniging 'Kindertoevlucht', te Den Haag, die het huis als kindertehuis en school inrichtte. Ten oosten van het landhuis en in de voormalige moestuin bij het koetshuis verrees een bejaardenhuis (afb. 26), waarbij de hoofdstructuur van de parkaanleg behouden bleef.

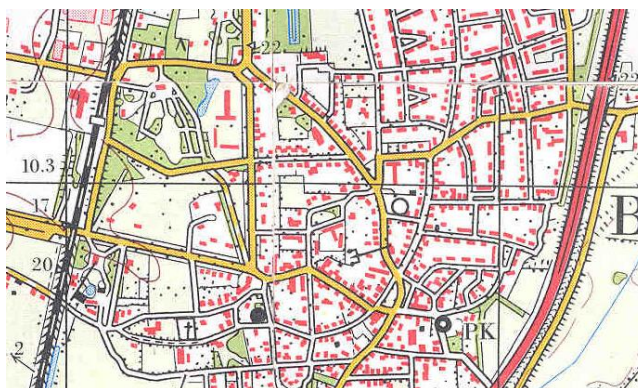
In 1972 werd het bezit ondergebracht in de Stichting Klein Engelenburg. De functie als kinderthuis bleef tot op heden gehandhaafd.

Het zuidwestelijke deel van de buitenplaats werd verkocht en in de jaren '70 verkaveld tot villaterreinen, gevolgd door bebouwing in het zuidoostelijke deel van de buitenplaats (afb. 27-29) en een nieuwbouw ten behoeve van het kindertehuis langs de Stationsweg. (afb. 30) Hierdoor werd de opzet van het park zoals die in de eerste helft van de twintigste eeuw tot stand is gekomen steeds verder vertroebeld. Het van de oorspronkelijke aanleg resterende terrein is na de periode Van Marle-Bogaardt niet heringericht maar bij gebrek aan middelen en mankracht slechts verwaarloosd. In de loop der tijd zijn ongetwijfeld paden verdwenen en passend bij de behoeftes van de nieuwe bewoners nieuw aangelegd, er zijn speeltoestellen geplaatst

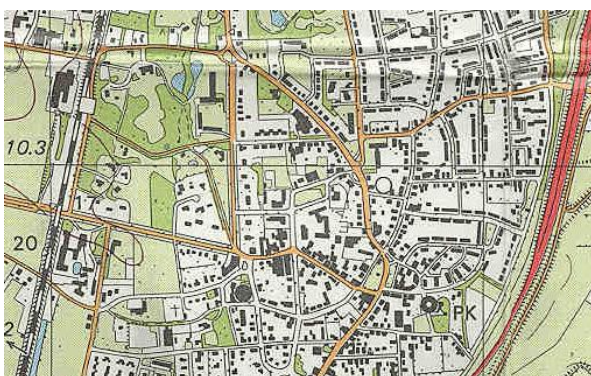
en kleine speelvelden aangelegd. (afb. 31) Dit alles zonder de hoofdstructuur van het historische park volledig uit te wissen.

Afb. 26: Het noordoostelijke terreingedeelte bebouwd. Fragment van de Topografische Kaart van Nederland, blad 33 G Dieren, uitg. 1963.

Afb. 27: Het zuidelijke terreingedeelte verkaveld. Fragment van de Topografische Kaart van Nederland, blad 33 G Dieren, uitg. 1976.

Afb. 28 en 29: Het zuidelijke gedeelte van de zichtas dichtgegroeid (1988), de situatie in 1995. Fragmenten van de Topografische Kaart van Nederland, blad 33 G Dieren.

Thans is de landschappelijke aanleg nog steeds herkenbaar aan weerszijden van de hoofdas en tussen het oostfront van het huis en de oostelijke perceelsgrens. Door het terrein slingeren zich een aantal paden of de restanten daarvan en herinneren samen met oude, deels monumentale parkbomen en twee vervallen priëlen aan de oorspronkelijke aanleg. (afb. 32) Het tracé van de oostelijke lange oprit is tot aan de huidige perceelsgrens nog duidelijk als verdiept gelegen pad te herkennen. Door de toepassing van verschillende verhardingmaterialen en padbreedtes wordt de westelijke oprit daarentegen nauwelijks meer als eenheid ervaren.

De bewerkelijke architectonische tuinaanleg in het centrum van het park is thans sterk vereenvoudigd en bestaat grotendeels uit gazon. (afb. 33) De halve cirkelvormige keermuur met tredenpartij verkeert in goede staat en houdt de centrale as van symmetrie samen met het middenpad op het bovenste niveau van de tuin herkenbaar. Hieraan dragen ook de sierperken aan weerszijden van het pad bij, die echter qua vorm niet met de oorspronkelijke perken overeen komen. Het terras, van rode Weserzandsteen, dat direct aan de tuingevel van het huis aansluit, en de in de gevel verwerkte restanten van leivoorzieningen stammen eveneens met enige zekerheid nog uit de tijd van de eerste aanleg. (afb. 34) Het uitzicht naar de Engelenburgerlaan (met daarachter oorspronkelijk de toren van de St. Andreaskerk)

is dichtgegroeid. (afb. 35) Aan het eind van de voormalige architectonische tuin is in verband met wateroverlast recentelijk een plas gegraven. Ten noordwesten van het hoofdhuis zijn een aantal (in beginsel) historische bijgebouwen, onder meer de voormalige orangerie, gesitueerd. (afb. 36) Dichtbij de tuinmanswoning zijn de restanten van twee platte bakken te vinden, die blijk geven van de oorspronkelijke functie van dit terreingedeelte als nutstuinen. Verder zijn in dit gedeelte van het park met uitzondering van fraaie oude bomen geen elementen als historisch te identificeren.

Afb. 30: Woonhuis en bijgebouw langs de westgrens van het park. (Foto: SB4, 2001)

Afb. 31: Speelvoorzieningen dichtbij de vereenvoudigde architectonische tuin. (Foto: SB4, 2001)

Afb. 32: Priël en monumentale bomen tussen slingerivier en landhuis. (Foto: SB4, 2001)

Afb. 33: De vereenvoudigde architectonische tuin.
(Foto: SB4, 2001)

Afb. 35: Jonge bomen in de voormalige zichttas. (Foto: SB4, 2001)

Afb. 34: Het terras tegen de tuingevel van het landhuis. (Foto: SB4, 2001)

Afb. 36: De verbouwde orangerie. (Foto: SB4, 2001)

3. TUIN- EN LANDSCHAPSARCHITECTONISCHE ASPECTEN.

3.1 Tuinarchitectonische stijlen.

De huidige parkaanleg van Klein Engelenburg is een verweving van verschillende tuinstijlen uit het verleden met recente toevoegingen.

Over de eerste aanleg uit de eerste helft van de negentiende eeuw is vrijwel niets bekend. Het vroegste kaartbeeld, vervaardigd in 1844/45, geeft het park slechts op schabloonmatige wijze weer. De manier van tekenen duidt daarop dat het ging om een aanleg in de toen gebruikelijke Landschapsstijl. De topografische kaart uit 1886 verschaft iets meer duidelijkheid over de toenmalige terreininrichting.

In verband met de nieuwbouw van het woonhuis in 1912 is het park onder gebruikmaking van bestaande elementen heringericht in de Gemengde Stijl. Van deze aanleg staan historische foto's ter beschikking die op detailniveau het globale beeld aanvullen dat uit de betreffende topografische kaarten kan worden opgemaakt.

De kern van deze laatste aanleg is in vereenvoudigde en enigszins verwaarloosde vorm nog steeds in het terrein aanwezig.

Landschapsstijl.

De Landschapsstijl, die in Engeland in het begin van de achttiende eeuw ontstond, werd in Nederland veelvuldig toegepast in de late achttiende en gedurende de gehele negentiende eeuw, waarbij een onderscheid is te maken in een vroege en in een late vorm. De Landschapsstijl is ontstaan als reactie op de toen gebruikelijke Classicistische Stijl, die door vooruitstrevende ontwerpers als ouderwets en onpassend bij de moderne, romantische opvattingen werd ervaren.

Eerste landschappelijke veranderingen in Nederland worden aangeduid als 'Vroege Landschapsstijl'. Hierbij ging het voornamelijk om kleinschalige omvormingen van bestaande tuinen. In de 'Late Landschapsstijl' werden de bestaande tuinen in hun totaliteit veranderd of nieuwe tuinen meteen geheel volgens de nieuwe mode ingericht. Als streefbeeld stond de ontwerpers een geïdealiseerd, pastoraal landschap voor ogen. Men schiep ruime, glooiende open weiden met solitaire bomen en boomgroepen, paden volgens wijde bogen en grote waterpartijen met flauw gebogen oeverlijnen. Hierbij werd veel waarde gehecht aan de relatie van het park met het omliggende landschap. In deze late vorm werden de agrarische gronden en de agrarische gebouwen veelal als onderdeel van de aanleg beschouwd en een versierende waarde toegedacht. De voor de Landschapsstijl typerende rondwandelingen door de aanleg voerden langs een heel scala aan taferelen, sierelementen en gebouwtjes (b.v. prielen, tempeltjes, eremitages enz.). Idealiter lagen er aan de rangschikking en aan de vorm van deze elementen filosofische gedachten ten grondslag, waarmee men trachtte de aanleg een diepere betekenis te geven.

Over de landschappelijke terreininrichting van Klein Engelenburg kunnen op basis van het beperkte beeldmateriaal slechts vrij algemene uitspraken worden gedaan. Een classificatie van de aanleg als 'vroeg' of 'laat landschappelijk' is niet mogelijk.

Op de kaart van 1886 zijn de gebouwen op het terrein niet te zien. (afb. 9) Wel is het park ingetekend en blijkt dit tot 1907 niet veranderd te zijn. (afb. 10). Het landhuis werd vanuit het oosten en vanuit het noorden ontsloten door een gebogen oprit, zoals die in de Landschapsstijl gebruikelijk was. Deze oprit vormde samen met de Spoorstraat in het noorden en de Burgemeester de Wijslaan in het oosten de begrenzing van de bescheiden parkaanleg. Het park bestond uit een ruim weiland dat in het noordwesten en het zuidoosten begrensd werd door boompartijen. Dit weiland werd versierd door een kleine vijver en een (kunstmatige?) beek die al slingerend dwars over het terrein heen stroomde. Vanaf het huis was er over dit pastorale tafereel heen vermoedelijk een fraai uitzicht met als begrenzing de laanbeplanting langs de openbare weg. (vgl. afb. 37)

Gemengde Stijl.

In de tweede helft van de negentiende eeuw kwam er in de tuinarchitectuur veel aandacht

voor toepassing van bloeiende heesters, vaste planten en rijkbloeiende eenjarigen in de omgeving van het huis. Binnen de aanleg in Landschapsstijl werden daarom langs de paden vaak bont gekleurde mozaïekperken aangelegd en ook vakken met rijkbloeiende (stam)rozen. Ook de verspreide plaatsing van kuipplanten droeg in die dagen bij aan de versiering van de tuin.

Aan het eind van de negentiende eeuw werden de losse perken meer en meer vervangen door grotere, rechtlijnig en symmetrisch opgezette deeltuinen als bloementuinen. In eerste instantie lagen deze nog verborgen achter beplanting en daarmee uit het zicht. Later kwamen de geometrische figuren als een soort bufferzone te liggen tussen het huis en de omringende 'natuur'. Ze gaven de overgang aan, stelden het huis in het middelpunt. Wanneer de verder van het huis gelegen delen nog wel landschappelijk waren aangelegd, wordt gesproken van de zogenaamde 'Gemengde Stijl'.

Vanaf omstreeks 1906 werden in de kleinere villatuinen veelal gemetselde elementen, zoals trappen, keermuren en bassins toegepast, gegroepeerd in een geometrisch patroon rondom een assenstel, dat nauwkeurig aansloot op de architectuur van het huis. In dat geval is er sprake van de 'Architectonische Tuinstijl'. Tuinen in de laatstgenoemde stijl waren in Nederland zeer populair vanaf circa 1910. Ze waren meestal rijkelijk voorzien van kleine hoogteverschillen. In de beplanting werd de symmetrie van de tuin benadrukt. Op grotere terreinen kwam een aanleg in de Architectonische Tuinstijl veelal voor als een deeltuin, terwijl kleinere villatuinen geheel in deze stijl werden aangelegd.

De parkaanleg van Klein Engelenburg is in het kader van de nieuwbouw van het landhuis geheel aan de toen moderne stijlopvattingen aangepast. Het landschappelijke park werd omgevormd naar een aanleg in de Gemengde Stijl.

In het centrum van het park werd een geometrisch vormgegeven zone gesitueerd in het verlengde van de hoofdas van symmetrie van het nieuwe landhuis. Met name ten zuiden van het huis was de geometrische tuin zeer gedetailleerd afgewerkt met uitbundige sierperken, gazons, tuinbeelden en kuipplanten. Tevens waren architectonische elementen opgenomen: een halve cirkelvormige, gemetselde keermuur tussen en hoger en een lager tuinniveau en een cirkelvormig waterbassin.¹⁵ Dit tuingedeelte met zijn sierperken, zandpaden en gazons was zeer bewerkelijk.

De geometrische tuin werd omgeven door een landschappelijke aanleg, waarvan de details bij gebrek aan historisch documentatiemateriaal thans onbekend zijn. In het terrein is tegenwoordig nog een subtiel hoogteverschil te herkennen tussen de iets hoger gelegen landschappelijke randen, waarin tevens een licht glooiend microreliëf is aangebracht en het iets lager gelegen, vlakke terrein van de architectonische kern.

In het landschappelijke parkgedeelte speelden de twee buitengewoon lange opritten vanaf de Engelenburgerlaan een belangrijke rol. Met een haast 'dramatisch' gebaar werden aan de aankomende bezoeker uitzichten op het huis en het park strategisch gepresenteerd en verhuuld. Men passeerde een opeenvolging van verschillende taferelen en sferen. (zie ook hoofdstuk 3.2)

3.2 Visueel-ruimtelijke opbouw.

Het landhuis Klein Engelenburg was aan het eind van de negentiende eeuw aan drie zijden omgeven door open landbouwgronden. (afb. 37) Ook de parkaanleg voor het oostfront van het huis was open van karakter. De landbouwgronden werden visueel omsloten door bijgebouwen en een houtwal in het noorden, de spoordijk in het westen, de Engelenburgerlaan in het zuiden en de laanbeplanting van de huidige Burgemeester de Wijslaan in het oosten. Met name over het bouwland ten zuiden van het huis heen was er een wijds uitzicht naar de Engelenburgerlaan met daarachter de dorpsrand van Brummen. Uit het thans bekende historische materiaal is niet op te maken of dit uitzicht verder was vorm gegeven door b.v. solitaire bomen dichtbij het huis.

Het uitzicht over de parkaanleg heen was minder wijds en werd transparant ingekaderd door boomgroepen langs de noordwestelijke en de zuidoostelijke randen van het terrein.

Met de vernieuwing van huis en parkaanleg in 1912 werd de visueel-ruimtelijke situatie ingrijpend veranderd. (afb. 38) Door het gehele park op het zuiden te oriënteren werd optimaal gebruik gemaakt

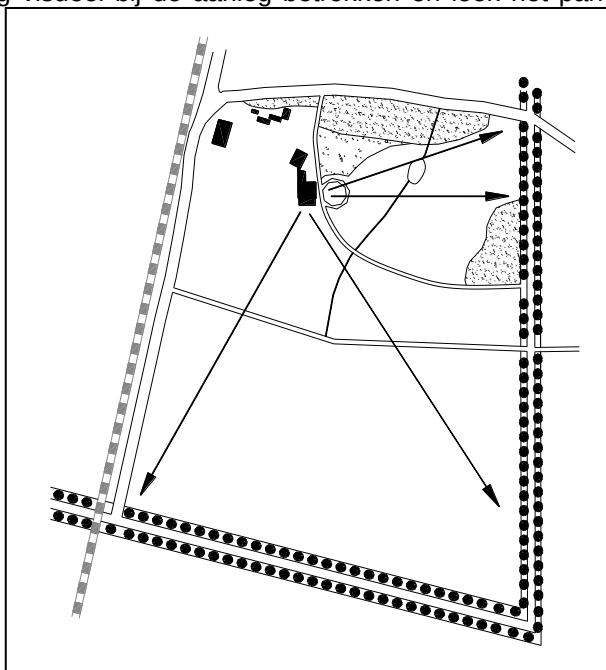
¹⁵ Bovendien mogelijk twee muren als beëindiging van de architectonische aanleg. (zie hoofdstuk 2.4)

van het terrein zelf en de omgeving daarvan. Vanaf de tuingevel van het huis, over de gehele lengte van de nieuwe aanleg heen tot aan de kerktoeren in Brummen, werd een indrukwekkende zichtas gecreëerd. Op die manier werd ook de omgeving visueel bij de aanleg betrokken en leek het park groter. Dit effect werd versterkt door de lang uitgerekte vorm van de architectonische aanleg in het centrum van het park. Ook het feit, dat de terrassen van deze tuin naar het zuiden toe aflieden en de randen coulisseachtig zijn vormgegeven, droegen bij aan het bereiken van de visuele diepte. Tegelijkertijd werd het landhuis, hoewel aan de noordelijke rand van het perceel gelegen, als centrum van de aanleg geaccentueerd.

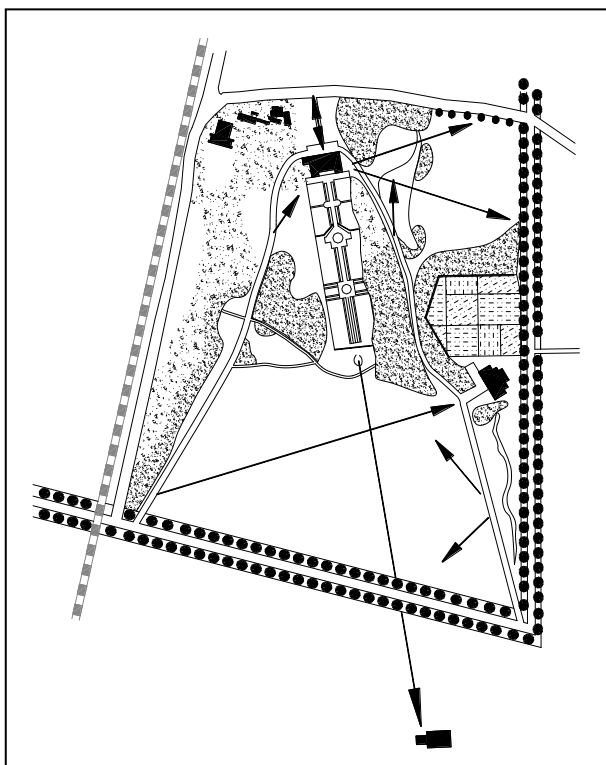
De ontsluiting van het huis vanuit het zuiden, dus direct vanuit de dorpskern, was niet alleen functioneel. Dit bood tevens de mogelijkheid om de aankomende bezoeker langs opritten bijna een halve kilometer lengte naar het landhuis toe te leiden. Door afwisseling in ruimtebeleving en veranderingen in sfeer ervoer de bezoeker het terrein van Klein Engelenburg als bijzonder groot. Komende vanaf de Engelenburgerlaan liepen beide opritten eerst langs het ruime, open weiland. Via de oostelijke oprit passeerde men vervolgens het fraaie koethuis en bereikte daarna de donkerheid van het bos, waarin iets verderop de slingervijver zichtbaar werd alvorens men het hoogtepunt van de rit, het landhuis, bereikte. Door deze op elkaar volgende 'attracties' en de afwisselende ruimtebeleving (ruim open weiland, dicht bos, uitzicht naar kleinere, besloten ruimte enz.) werd de illusie van een uitgestrekt park opgeroepen en tegelijkertijd opnieuw het huis als centrum van de aanleg in beeld gebracht. De westelijke oprit en zijn omgeving waren op vergelijkbare manier vorm gegeven.

Niet alleen vanuit het park zelf werd het landhuis zorgvuldig geënceneerd. Vanaf drie openbare wegen waren er eveneens doorzichten. Vanaf de Spoorweg was er langs de korte oprit en vanuit het noordoosten zicht op het huis. De relatieve openheid en de transparante randen van het terrein voor de oostgevel werden ook in de vernieuwde parkaanleg gehandhaafd. Op die manier bleef er onder de laanbomen heen ook vanaf de Burgemeester de Wijslaan zicht op het huis (en andersom). Vanaf de Engelenburgerlaan werd het huis door een relatief smalle opening in de dichte beplanting als in de verre verte liggend gepresenteerd. Alleen vanaf de Stationsweg was er - voor zover dit uit het beschikbare materiaal op te maken valt - geen uitzicht naar het huis.

Gezien de zorgvuldigheid van de visueel-ruimtelijke compositie op macroniveau, die blijkt uit de tot nu toe bekende historische bronnen,

Afb. 37: Visueel-ruimtelijke situatie in de late negentiende eeuw.

Afb. 38: Visueel-ruimtelijke situatie in de eerste helft van de twintigste eeuw.

mag een zorgvuldige ruimtelijke detaillering binnen het park verondersteld worden.

In de tweede helft van de twintigste eeuw heeft Klein Engelenburg zijn grootse allure verloren. (afb. 39.) Met de sloop van de oude St. Andreaskerk is het eindpunt van de centrale zichtas en een belangrijk ankerpunt van het ark in zijn omgeving verdwenen. Door de bebouwing en bebossing van het oostelijke en het zuidelijke terreingedeelte is Klein Engelenburg later visueel volledig van zijn omgeving geïsoleerd geraakt.

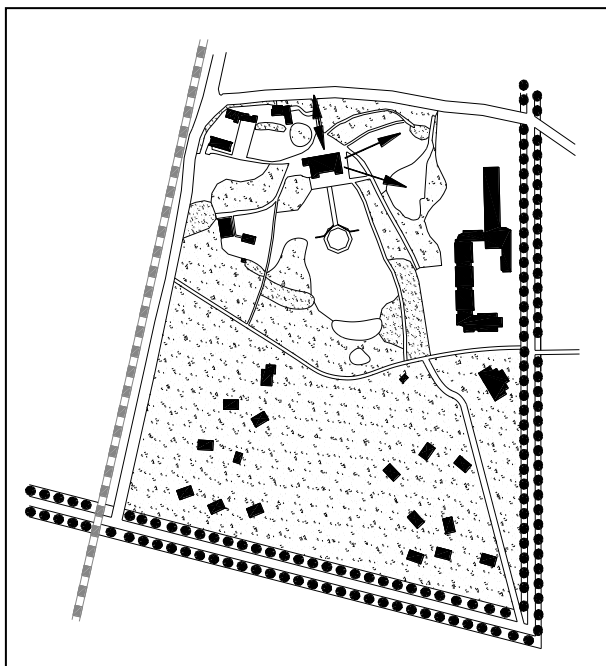
Terwijl het restant van de oostelijke oprit niet meer toegankelijk is, functioneert het restant van de westelijke oprit nog steeds als toegang en is in zwakke vorm de afwisseling in beleving nog steeds ervaarbaar.

Door achterstallig onderhoud en vereenvoudiging van de aanleg is in het park de oorspronkelijke, zorgvuldig gecomponeerde visueel-ruimtelijke situatie vertroebeld en vervaagd, maar op hoofdlijnen nog aanwezig. De openheid van de architectonische tuin is bewaard gebleven en vormt nog steeds een aantrekkelijk contrast met de opgaande beplanting ten oosten daarvan. De parkweides met solitaire bomen en boomgroepen in het westelijke parkgedeelte en ten oosten van het huis voegen daaraan de variatie toe van halfopen ruimtes met gedeeltelijk een transparant bladerdak.

Hoewel er een groot aantal typerende elementen van een landschappelijke aanleg aanwezig is (slingervijver, bosschage, solitaire bomen, parkweide, tuinprielen) mist het terrein tussen het huis en de oostelijke perceelsgrens de bij de

Landschapsstijl behorende zorgvuldig gecomponeerde visueel-ruimtelijke samenhang. De verschillende elementen liggen als het ware los van elkaar. Dit komt voornamelijk door gebrek aan strategisch gepositioneerde heestergroepen en doordat de rondwandeling onvolledig is. In het bos is door achterstallig onderhoud het padensysteem in verval geraakt en wordt de heesterlaag niet meer strategisch met het oog op zorgvuldig gecomponeerde ruimtelijke effecten onderhouden.

Het voorterrein is in principe een open ruimte die de aankomende bezoeker bereikt via een groot portaal van bomen aan weerszijden van het toegangshek. Op die manier wordt het huis fraai geënceneerd.

Afb. 39: Huidige visueel-ruimtelijke situatie.

3.3 Betrokken tuinarchitecten.

L. A. Springer

Leonard Anthony Springer werd in 1855 te Amsterdam geboren.¹⁶ Na een praktische opleiding als boomkweker en veel zelfstudie kreeg de jonge Springer al gauw enige landelijke bekendheid door het winnen van internationale prijsvragen op het gebied van tuinarchitectuur. Hij vestigde zich als zelfstandig tuinarchitect in Haarlem. Daarnaast was hij werkzaam als plantsoenadviseur voor de gemeentes Haarlem en Alkmaar en publiceerde hij regelmatig op het gebied van de tuinarchitectuur en de dendrologie. (afb. 40.)

De opdrachtgevers van Springer waren zowel gemeentes als particulieren. Toen hij in 1940 overleed was hij de tuinarchitect met het grootste uitgevoerde oeuvre in Nederland.

Uit het werk van Springer blijkt al vanaf het begin een voorkeur voor de Gemengde Stijl, die hij tot ver in de twintigste eeuw bleef toepassen. Pas relatief laat begon hij, om ook architectonische elementen in zijn ontwerpen te integreren of kleine tuinen geheel in deze stijl te ontwerpen. Veelal gebruikte Springer vormen, die geïnspireerd waren op de tuinkunst uit het verleden, waarvoor hij groot interesse had.

Afb. 40: L.A. Springer. (Herkomst: Collectie Bibliotheek Wageningen UR)

Van Springer zijn bijna 200 ontwerpen voor particuliere opdrachtgevers bekend, waarvan ook grote projecten in de buurt van Klein Engelenburg:

- De Groote Zeegerij te Brummen, reorganisatie, 1876
- Heuven te De Steeg, reorganisatie, 1889
- Groot Engelenburg te Brummen, reorganisatie van de aanleg, 1911-1918
- 't Walien te Zutphen, reorganisatie, 1914-1915
- Voorstonden te Brummen, reorganisatie directe omgeving huis, 1909 en 1920/21

Th. J. Dinn

Theodoor Johan Dinn werd op 6 december 1876 in Nijmegen geboren.¹⁷

In 1894 behaalde hij zijn diploma aan de tuinbouwschool 'Linnaeus' te Watergraafsmeer, waarna hij werkte bij verschillende kwekers in Nederland, Engeland en Frankrijk. Onder meer werkte hij in de Royal Botanic Gardens te Kew. Na vervolgens twee jaar als tuinbaas op het buitenverblijf 'Risco d'Oro' van de heer E.S. Philpot op Tenerife gewerkt te hebben keerde hij in 1903 terug naar Nederland. Twee jaar later werd Dinn aangesteld als rentmeester op de buitenplaats Clingendaal te Den Haag. In 1913 werd hij directeur van de zonet opgerichte 'Clingendaalsche Kweekkerij', die zich voornamelijk op vaste planten, met name rotsplanten, richtte en later haar klanten ook adviseerde bij de aanleg van hun tuinen. (afb. 41)

¹⁶ Gegevens afkomstig uit: B. Zijlstra, *Nederlandse tuinarchitectuur 1850-1940*, Nederlandse Tuinenstichting Amsterdam, 1986 en C.S. Oldenburger-Ebbers, A.M. Backer, E. Blok, *Gids voor de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur*, deel oost en midden, Rotterdam 1996, pag. 286.

¹⁷ Gegevens afkomstig uit: Eric Blok, *Nederlandse Tuinarchitectuur: tuinen van Th.J. Dinn, C. Brandes, H. Roeters van Lennep, R.T. Boon, Cath. Polak Daniels*, Bussum / Amsterdam 1997, pag. 15-37.

Op deze manier groeide Dinn vanuit zijn achtergrond als tuinman en kweker in de loop der jaren in het vak tuinarchitectuur dat hij vanaf 1920 beoefende als hoofd van zijn eigen ontwerp bureau.

Dinn overleed in december 1931 in Rijswijk.

Voor zover tot nu toe bekend maakte Dinn in altijd gebruik van de Gemengde Stijl. Direct rondom het huis werd de aanleg in de Architectonische Stijl uitgevoerd. Verder van het huis ging een dergelijke aanleg over in losse, landschappelijke vormgeving, waarbij uitzichten zorgvuldig in werden gepast. Voorbeelden voor dergelijke tuinen zijn:

- villatuin voor mevrouw H.J.J. de Pauw-Gerlings in Teteringen, 1918
- aanleg bij een landhuis te Hilversum, 1924
- ongedateerde aanleg bij een ander landhuis in Hilversum, omstreeks 1925
- ontwerp voor villa Zonnehof te Princenhage uit 1923

Het ontwerp, dat Dinn voor Klein Engelenburg maakte, past goed in zijn manier van werken. Hij situeert aan het uiteinde van architectonische tuingedeelte een rotspartij als zone van overgang naar het 'landschap'. De rotsen functioneren als intermediair tussen de gebouwde elementen van de architectonische tuin, met name de halve cirkelvormige muur, en de quasi-natuurlijke allure van de rotstuin, het landschappelijke parkgedeelte en de aangrenzende weilanden. Door het element water in de vorm van een vijver wordt enerzijds een verbinding gecreëerd met de architectonische tuin, waarin water voorkomt in het cirkelvormige bassin. Anderzijds verwijst de losse oeverlijn van de vijver naar de lijnvoering in het landschapspark.

Afb. 41: Th. J. Dinn. (Herkomst: Collectie Bibliotheek Wageningen UR)

4. WAARDERING.

De parkaanleg van Klein Engelenburg vertegenwoordigt belangrijke waarden. Achtereenvolgens kunnen worden onderscheiden:

Cultuurhistorische waarde.

Klein Engelenburg maakt onderdeel uit van de voor de regio zo typerende landgoederenzone op de overgang van de Veluwe naar de IJsselvallei. De historische ontwikkeling van het dorp Brummen en het huidige dorpsbeeld zijn in belangrijke mate mede bepaald door de aanwezigheid van buitenplaatsen, waaronder Klein Engelenburg.

Verder ontleent het voormalige buiten cultuurhistorische waarde aan de historische relaties met Groot Engelenburg.

De aanwezigheid van het hoofdhuis met een (weliswaar verbouwd) oranjeriegebouw en een tuinmanswoning, omgeven door een sieraanleg met restanten van nutstuinen vormt nog steeds een goed voorbeeld van de totale eenheid die bij aanleg en ontwikkeling van dergelijke buitenplaatsen in es verleden is bedoeld en nagestreefd. Het voormalige koetshuis van Klein Engelenburg is eveneens nog aanwezig, maar wordt door de opheffing van de oostelijke oprit en de afscheiding van perceel niet meer als onderdeel van de aanleg ervaren.

Klein Engelenburg is tevens een typisch voorbeeld van een buitenplaats die na een lange tijd van particulier eigendom in de loop van de twintigste eeuw institutioneel bezit werd en een meer publieke functie kreeg (in dit geval kindertehuis en school).

Tuinhistorische waarde:

Klein Engelenburg is een goed voorbeeld van een parkaanleg in de Gemengde Stijl waarin elementen uit een eerder landschappelijk park geïntegreerd zijn. Als restanten van een eerdere aanleg zijn met name de monumentale bomen in de directe omgeving van het huis en de vergraven slingerivier aan te merken.

De opzet van het park in Gemengde Stijl is nog steeds goed in het terrein te herkennen, waarbij de zeer gaaf bewaarde keermuren, de treden en het flagstoneterras als typerende elementen van de architectonische kern een bijzondere waarde vertegenwoordigen. Het terrein tussen het huis en de oostelijke perceelsgrens vertoont karakteristieke elementen van een landschappelijke aanleg: de slingerivier, (de restanten van) een rondwandeling, de tuinprielen en een gevarieerde visueel-ruimtelijke compositie met een open weide, solitaire bomen en bosschages.

Aan het feit dat er ontwerpen van twee bekende Nederlandse tuinarchitecten voor het park bewaard zijn ontleent Klein Engelenburg belangrijke tuinhistorische meerwaarde.

Tuinarchitectonische waarde:

Terwijl de tuinarchitectonische waarde van de eerste aanleg thans niet goed beoordeeld kan worden, blijkt uit het documentatiemateriaal dat de aanleg, zoals die in de eerste helft van de twintigste eeuw tot stand is gekomen, van hoge kwaliteit was. De tussen het landhuis en de toren van de St. Andreaskerk aangelegde as was een krachtige en overtuigende kapstok voor de aanleg en bracht tegelijkertijd een stevige verbinding tot stand van Klein Engelenburg met zijn omgeving. De eenduidige oriëntatie op de omgeving kwam bovendien ruimtelijk en functioneel door de twee opmerkelijke, lange opritten tot uitdrukking.

Het architectonische tuingedeelte was bijzonder zorgvuldig ingevoegd in een landschappelijke 'mantel' door middel van subtiele hoogteverschillen en de op hoog schaalniveau gerealiseerde symmetrie in de ruimtelijke opbouw van het gehele park. De kern van de aanleg was blijkens de historische foto's buitengewoon gedetailleerd en ook voor de landschappelijke parkgedeeltes kan een hoog niveau van detaillering worden verondersteld.

Door terreinverkleiningen, vereenvoudigingen, achterstallig onderhoud en enkele toevoegingen van geringe tuinarchitectonische kwaliteit is de oorspronkelijk hoge tuinarchitectonische waarde van het park in de tweede helft van de twintigste eeuw in detail niet gehandhaafd. De oorspronkelijk zorgvuldig vorm gegeven, gevarieerde visueel-ruimtelijke opbouw van het park is sterk vervaagd. Toch is de essentie van de aanleg nog steeds aanwezig en zou door een strategische aanscherping van de detaillering het vroegere hoge tuinarchitectonische niveau opnieuw benaderd kunnen worden.

Dendrologische waarde:

Met name in de directe omgeving van het landhuis Klein Engelenburg, dus in het oudste gedeelte van het park, zijn enkele monumentale bomen aanwezig die door hun leeftijd en fraaie habitus zeer waardevol zijn. Dit zijn onder meer twee solitaire eiken en een groep eiken ten westen van het huis, een solitaire beuk en een tamme kastanje ten oosten van het huis en twee eiken naast de oprit langs de Spoorstraat. (afb. 42, 43) Bovendien is op het terrein een breed palet van boomsoorten aanwezig waaronder amberboom, blauwspaar, paardekastanje, tulpenboom en vleugelnoot. Deze minder algemene boomsoorten zijn meestal recent aangeplant en passen heel goed in een dergelijke parkaanleg. Weliswaar moet worden opgemerkt, dat bij aanplant van deze en andere jonge bomen niet altijd rekening is gehouden met de oorspronkelijk bedoelde visueel-ruimtelijke situatie.

Het terrein ontleent dendrologische (en ecologische) meerwaarde aan de diverse bosjes van uiteenlopende leeftijden, die hoofdzakelijk uit beuken en eiken zijn samengesteld. Terwijl de boomopstanden in het oostelijke terreingedeelte (en hier met name langs de Spoorstraat en op de oostelijke oever van de vijver) overwegend oud zijn, groeien langs de zuidrand van het perceel vooral jongere bomen, waarvan veel als opslag. De heesterlaag is over het algemeen vrij dun met een dichte partij in de zuidoosthoek van het terrein. De samenstelling van de heester- en de kruidlaag in de bosjes is in het kader van deze visie niet verder onderzocht.

Van dendrohistorisch interesse zijn de oude coniferen - als typische elementen van een vroeg twintigste eeuwse parkaanleg. De groep in het zuidoostelijke parkgedeelte is het restant van een pinetumachtige verzameling van verschillende soorten coniferen. (afb. 44)

Afb. 42: Twee oude eiken en een prachtige beukenhaag langs de Spoorstraat.

**Afb. 43: Monumentale eik naast de westgevel van het landhuis.
(Foto: SB4, 2001)**

**Afb. 44: Coniferen langs de westelijke oprit
(Foto: SB4, 2001)**

5. TOEKOMSTVISIE.

Om enerzijds de in hoofdstuk 4 samengevatte waarden van Klein Engelenburg te bewaren en te versterken en anderzijds een kwalitatief hoogwaardig complex van kantoor- en woonfuncties op het terrein te kunnen realiseren is gekozen voor een zonering van de voormalige buitenplaats. Afbeelding 45 laat de drie verschillende ontwikkelingszones zien. Voor elke zone geldt een eigen strategie.

Zone I: Behoud en Herstel.

De Zone van Behoud en Herstel beslaat bij verre het grootste gedeelte van de parkaanleg. In deze zone wordt minimaal de hoofdstructuur van de aanleg in Gemengde Stijl met de structuurbepalende onderdelen duidelijk herkenbaar gemaakt en/of behouden. Dit houdt de volgende punten in:

- bijgebouw in het westelijke parkgedeelte verwijderen
- hoofdas beter ervaarbaar maken door het doorzicht naar het zuiden te herstellen (bij voorkeur ook op de terreinen ten zuiden van de huidige perceelsgrens)
- architectonische tuin beter als zodanig ervaarbaar en daardoor opnieuw tot kern van de aanleg maken (b.v. de recentelijk gegraven poel verwijderen, minimaal het hoofdpad terug brengen, minimaal op het bovenste niveau de sierperken langs het hoofdpad restaureren en onderhouden)
- de restanten van de twee lange opritten tot aan de perceelsgrenzen als doorlopende, brede paden herstellen
- in het landschappelijke tuingedeelte de oorspronkelijke variatie aan verschillende subruimtes met elk een eigen sfeer en karakter herstellen (b.v. door het strategische aanbrengen van dichte heesterbeplanting, door weloverwogen plaatsing van nieuwe/vervangende solitaire bomen, door gerichte bosontwikkeling op basis van een bosontwikkelingsplan)
- bestaande historische beplanting vakkundig onderhouden en verder ontwikkelen
- herinrichting van het voorterrein overeenkomstig de historische foto's
- binnen de Zone van Behoud en Herstel geen nieuwbouw en geen parkeergelegenheid

Verder is het zeer wenselijk om het park opnieuw als wandelpark geschikt te maken en de oorspronkelijke detaillering zo veel mogelijk terug te brengen. Dit betekent bijvoorbeeld:

- (op basis van verder veldonderzoek) verwaarloosde en verdwenen wandelpaden opnieuw begaanbaar maken
- de inrichting van het landschapspark op lager schaalniveau zorgvuldig afwerken (b.v. gevarieerde (sier)heesterbeplanting aanbrengen, zorgvuldige vormgeving van de padenprofielen)
- het volledige padenpatroon in de architectonische tuin herstellen en de sierperken terugbrengen
- op basis van gedetailleerder onderzoek het waterbassin en de verdwenen muren in de architectonische tuin reconstrueren
- de tuinprielen renoveren

Het terrein voor de zuidgevel van de voormalige orangerie kan - aangezien de bestaande inrichting weinig historische waarde heeft - opnieuw vorm worden gegeven passend bij de toekomstige functie van de orangerie en de historische omgeving. Hier is een eigentijdse invulling denkbaar mits een stevige visuele relatie tussen het historische park en het front van de voormalige orangerie behouden blijft en de lichttoetreding naar de grote ramen niet belemmerd wordt. Dit laatste als referentie aan de oorspronkelijke functie van het gebouw - orangerieplanten hadden immers voldoende licht nodig

Zone II: Herinterpretatie Nutscomplex.

Op het terrein van de voormalige nutstuinen met bijgebouwen langs de Spoorstraat worden de nutsfuncties, die traditioneel een integraal onderdeel zijn van een buitenplaats op moderne wijze geïnterpreteerd. In dit gebied kunnen de bestaande panden worden verbouwd en/of nieuwbouw worden gepleegd. Niet monumentale, bestaande gebouwen kunnen eventueel worden afgebroken. Uitgangspunt voor de veranderingen is dat de nieuwbouw qua architectuur en bouwvolumes aan het hoofdhuis ondergeschikt blijft. Aangezien dit gebouwencomplex als onderdeel wordt beschouwd van de, zich met de tijd ontwikkelende, voormalige buitenplaats worden de gebouwen ontsloten via het voorterrein van het landhuis en vormen bij voorkeur ook functioneel een eenheid met het hoofdhuis.

Het is belangrijk dat het hoofdhuis het voorterrein visueel en functioneel volledig blijft beheersen en dat een visuele relatie met de voormalige oranjerie behouden blijft. Om die reden is ten westen van de voormalige tuinmanswoning en ten zuiden van de oranjerie geen nieuwe bebouwing mogelijk. Het zuidelijke front van de oranjerie blijft zonder aanbouw als solitair element gehandhaafd en visueel verbonden met het historische park. (De aanbouw aan de noordkant van de oranjerie kan eventueel worden veranderd of worden vervangen door een nieuw gebouw, dat los staat van de oranjerie)

Uiteraard wordt bestaande waardevolle beplanting (met name de beukenhaag langs de Spoorstraat) zo veel mogelijk gespaard.

Het is wenselijk om als referentie aan de vroegere functie van het gebied de bestaande koude bakken dichtbij de voormalige tuinmanswoning in de nieuwe inrichting te integreren. Dit met name als wordt overwogen om het terrein in te richten als moderne tuin.

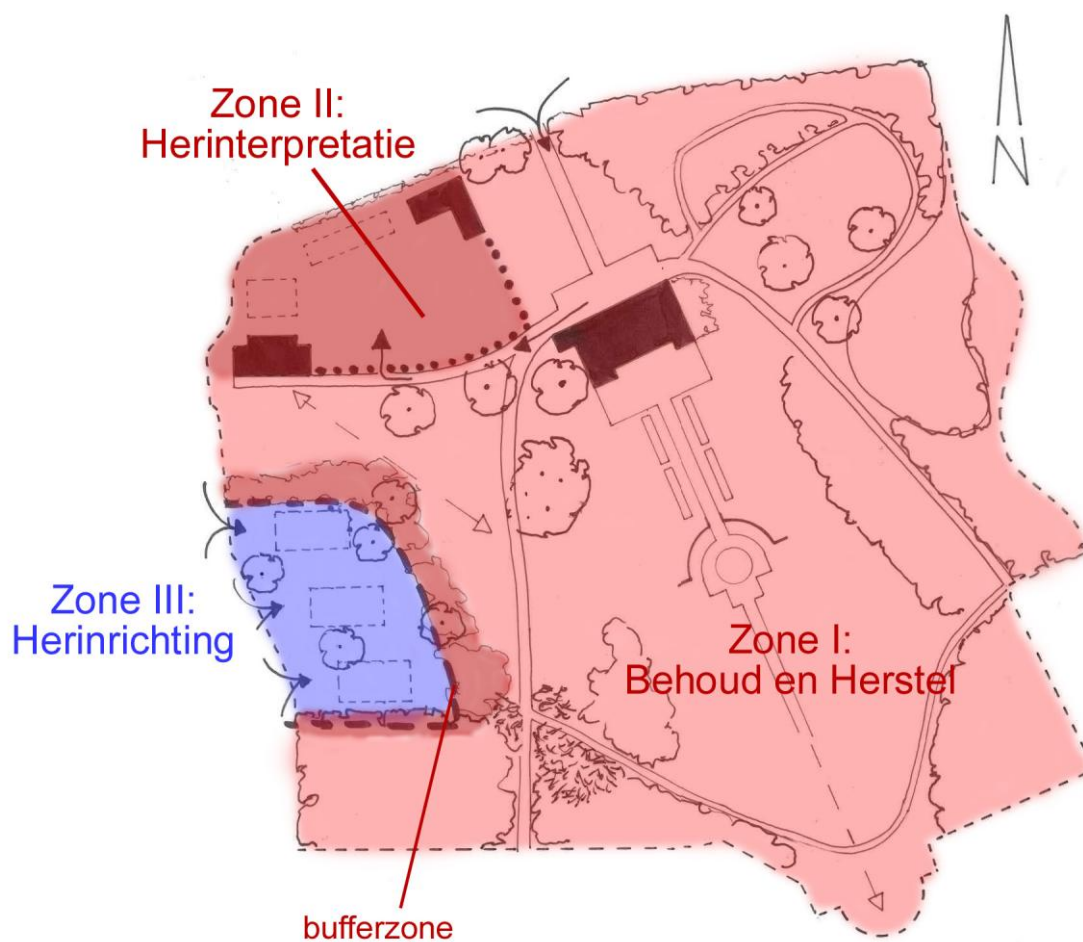
De detaillering van de rand van deze zone verdient in een latere planfase bijzondere aandacht. Hier moet onder meer rekening worden gehouden met de historische functies van het complex en een passende relatie met het overige park.

Zone III: Herinrichting.

De derde ontwikkelingszone wordt van Klein Engelenburg losgekoppeld. Het gebied, waarin zowel nieuwbouw kan worden gepleegd als het bestaande woonhuis kan worden verbouwd of gesloopt, wordt vanaf de Stationsweg ontsloten. Tussen het resterende park en de herinrichtingszone wordt losse beplanting als zichtscherm en buffer aangebracht, die bij de Landschapsstijl en de oorspronkelijk bedoelde visueel-ruimtelijke effecten past. De nieuwe gebouwen en hun omgeving dienen ook door de architectonische vormgeving visueel op enige afstand te worden gehouden van het park en mogen de - op het landhuis Klein Engelenburg gerichte - hoofddopzet van de aanleg niet verstoren.

Het eikenbosje in de zuidwestelijke hoek van het terrein blijft zo veel mogelijk behouden. Rondom de nieuw te plaatsen panden worden de bestaande bomen zo veel mogelijk behouden om het geheel een 'groen uiterlijk' en het park een transparante rand te geven. Indien nodig worden nieuwe bomen toegevoegd.

Bij de verdere detaillering van de nieuwe gebouwen en hun directe omgeving moet nadrukkelijk de typerende sfeer van het historische park worden gerespecteerd.

Afb. 45: Ontwikkelingzones.

BIJLAGE.**Overzicht van eigenaren buitenplaats Klein Engelenburg.**

vanaf circa

1832 Judith van Walree - van Lennep

1846 David van Walree

1855 Sophia Christina Van Walree - Camp

1877 Agnetha Suzanna van der Wall Bake - van Walree

1883 Conrad Mispelblom Meyer

1897 Henrietta Jacoba Mispelblom Beyer en Dorothea Maria Leembruggen - Mispelblom Beyer

1907 Agatha Johanna van Citters - van Naamen van Eemnes

1910 Marie Julie van Marle - Bogaardt

1956 kinderen van M.J. Bogaardt

1960 Vereniging Kindertoevlucht

1972 Stichting Klein Engelenburg

2000 Van Berlo Ontwikkeling BV